

Kitap Tanıtımı / Book Review

Ayşe Aksu

Mehmet Ali Doğan ve Heather J. Sharkey (ed.)
*American Missionaries and the Middle East:
Foundational Encounters*
Salt Lake City: University of Utah Press, 2011, 346s.

Osmanlı Devleti'nin ve hakimiyeti altında yaşayan halkların Batılılaşma süreçlerindeki önemli unsurlardan biri de hiç kuşkusuz Amerikan misyonierlerinin faaliyetleridir. Protestan anlayışa göre şekillenen dünya görüşlerini yazılı ve sözlü olarak aktaran Protestan misyonierler Osmanlı topraklarında siyaset, eğitim ve dil alanında etkili olmuş, günümüze kadar devam eden derin izler bırakmışlardır. Ülkemizde yaklaşık iki asırdır yaşanan modernleşme sürecinde Amerikalı misyonierlerin faaliyetlerini konu alan pek çok araştırma yapılmış olup halen de bu araştırmalara yenileri eklenmektedir. Ancak yurtdışında yapılan inceleme ve araştırmaların, yerli araştırmalara kıyasla nitelik ve nicelik bakımından genellikle daha ileri aşamalarda oldukları bir gerçektir. Bu çalışmalardan biri de *American Missionaries and the Middle East: Foundational Encounters* adlı kitaptır. Sahasının uzmanı kişilerin kaleme aldığı dokuz makaleden oluşan bu kitapta Amerikalı misyonierlere, kurumlarına veya faaliyetlerine toptan bir bakış yerine, bu olguyu meydana getiren çeşitli bileşenlerin sondaj usulüyle incelenmesi, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınması tercih edilmiştir. Doğal olarak bu yaklaşım tarzı konuyu içine kapatmaktan ziyade sosyolojik gelişmelerle ve unsurlarla da harmanlayarak disiplinler arası bir incelemeye açmayı öncelmiş görünmektedir. Öte yandan örneklem olarak seçilen coğrafyaların (İstanbul, Beyrut, Bulgaristan, Mısır) çeşitliliği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu yönüyle de kitap Amerikan misyonierliğinin coğrafi olarak geniş bir alana yayıldığını, kültürlere göre söylem ve eylem değişikliklerinin olabileceğini okuyucuya hatırlatmaya özen göstermiştir.

Kitap Heather J. Sharkey'nin hem kitaptaki makaleleri tanıttığı hem de Ortadoğu'daki Amerikan misyonierlik faaliyetlerinin bir özetini sunduğu giriş kısmıyla başlamaktadır. Kitabın ilk makalesi, Amerikan Bord misyonierlik teşkilatının (ABCFM) kuruluş aşamalarını ve ilk faaliyetlerini konu alan ve Mehmet Ali Doğan tarafından kaleme alınan "From New England into New Lands" başlıklı makaledir. Konuya ABD'deki İkinci Büyük Uyanış hareketiyle giriş yapan Doğan, bu uyanışı ABD'deki yurtdışı misyonierlik faaliyetlerinin başlangıç noktası olarak gördüğünü teyit etmektedir. İlk misyonierlerini Hindistan bölgesine yollayan ABCFM teşkilat yetkilileri 1818 yılında muhtemelen bundan daha önemli gördükleri bir projeyi gündeme alırlar: Kutsal

Topraklar'ın Protestanlaştırılması. Doğan'a göre Amerikalı misyonierlerin Osmanlı topraklarına ilgisi yeni değildir. Bu yönde Amerika kamuoyundan geniş kapsamlı bir destek gören ve coşkulu bir kampanya sürdürdüğü anlaşılın teşkilat Filistin'e gidecek ilk misyonierleri Pliny Fisk ve Levi Parsons'ı 1819 yılında yola çıkarır. Bu iki misyonierin Boston'daki veda töreninde yaptıkları konuşma metinleri Osmanlı topraklarındaki faaliyetlere neden Filistin'den başladığını, bu noktaya dünyevi olmaktan ziyade teolojik anlamlar yüklediklerini açıklamaktadır. İlk durakları Malta olan misyonierler eş zamanlı olarak dil öğrenme, matbaa faaliyetleri, Filistin bölgesine keşif gezileriyle yoğun bir dönem geçirdikten sonra Beyrut'ta bir misyon kurulmasına karar verirler. Onların erken ölümleri sonrasında sahaya yeni misyonier aileleri gönderilir.

Christine Linder, "The Flexibility of Home" başlıklı makalesinde Beyrut'taki misyonierlerin ev yaşantılarını, hane halkından başka kimlerin buraya eklenebildiğini ve evlerin mimari yapısını, bunlara dair tafsilatlı bilgiler veren misyonier raporlarına dayanarak incelemektedir. Beyrut ortamında başlangıçta kiralanan bu evler bahçeli ve iki katlıdır. Osmanlı hukukunda o tarihlerde mülk edinmenin kanunen yasak oluşu, misyonierleri ev kiralamaya yöneltmiştir. William Goodell'in Bab Yakup'un dışında kiraladığı ev daha sonra Bird ailesine geçer. Civarda Burc Bird (Bird'ün kalesi) olarak tanınan bu evin kira kontratı Arap kökenli Hıristiyanlar Tannus el-Haddad, Butrus el-Bustani ve Eliaz Fuaz sayesinde yenilenir. Buradan bir mil uzakta, fakat Amerikan konsolosluğuna yürüyüş mesafesindeki Old Susa'da kiralanan bir diğier misyonier evi verilen tasvire göre bol odalı bahçe içinde bir konaktır. 1840'lardan sonra gelen misyonier aileleri arttıkça kiralanan evler de çoğalır.

Linder evin içine dair ilginç tespitlerde bulunmaktadır. Kimi zaman evin alt odalarından biri kızlara okul, evlilik ve cenaze törenleri, toplantı salonu gibi amaçlar için tanzim edilmiştir. Arap kızlarından eve hizmetçi olarak alınanlar bir taraftan misyonier eğitimi aldıkları için misyonier evi aynı zamanda bir yatılı okul işlevini görür. Ayrıca bekar ya da çocuksuz misyonierlere bu konakların bir odası verilmektedir. Ev gerektiğinde hasta ya da hamile misyonierler için hastane olarak hizmet verir. Sahada ölen misyonierlerin çocuklarına burada bakılır. Geçici olarak şehre gelmiş misyonierlerin ve seyyahların da barındığı bu evlere, evlilik yoluyla katılanlar ve evlat edinilen çocuklar da dahil edilmelidir. Yazarın "mozaik aile" diye tanımladığı misyonier evleri, misyonierlerin bir anlamda toplumsal yapıyla sancısız bir bağ ve uzun süreli ilişki kurma yollarından biri olarak yorumlanmaktadır.

Misyonierlerin İstanbul'da açtığı "ilk yüksek öğretim kurumu" olan Bebek İlahiyat Okulu'nun incelendiği "At the Center of the Debate: Bebek Seminary and the Educational Policy of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (1840-1860)" başlıklı makale Cemal Yetkiner'e aittir. Makalede ABCFM'nin eğitim anlayışının ve faaliyetlerinin özetlendiği giriş kısmından sonra Bebek İlahiyat'ın açılışı konu edilmektedir. Pera'da 1834'te William Goodell tarafından kurulan bir okul Patrikhane'nin şiddetli muhalefeti neticesinde 1837 başlarında kapatılır. İstanbul ve civar yörelerin yerli Protes-

tan din adamlarını, misyonerlerini ve öğretmenlerini yetiştirmek maksadıyla planlanan ilahiyat okulunu kurma görevi Cyrus Hamlin'e verilir. Amerika'da iyi bir öğrenim gören bu genç misyoner istenen vasıflarda bir okulu Bebek'te 1840 yılında açar. Ancak yürürlüğe koyduğu eğitim anlayışı ve metotları ABCFM'nin hedeflerinden ayrı düşer. Öncelikle Hamlin, o dönemde Protestanlara yapılan baskılar sonucu fakir düşen ailelerin çocuklarına masraflarını çıkarmaları için okulda kurduğu bir atölyede çeşitli zanaatlar öğretir; üretilenleri satar. Bu sayede başta öğrencilerin giyim masrafları olmak üzere maddi ihtiyaçlarını karşılar. Hamlin bu yolu daha ziyade öğrencileri okulda tutmak ve mevcudu artırmak için seçmiştir. Keza ilerleyen zamanlarda iş eğitimi yoluyla, din adamı olmak istemeyen gençlerle de temasa geçilmesi, onlara da Protestanlığın anlatılmasının gerekliliğini ve kolaylığını keşfeder. Ne var ki başta Rufus Anderson olmak üzere ABCFM yetkilileri bu faaliyeti durdurmak için ağırlıklarını koyarlar. Gerekçeleri, sekülerleşme endişesi ve mezun öğrencilerin çoğunun misyonerlerin istediği alanlara yönelmemeleridir. Felsefesini anlatabilmek için epeyce çaba sarf eden Hamlin 1860 yılında teşkilattan istifa eder ve Robert Kolej'i kurma hazırlıklarına girişir. Bebek İlahiyat ise Merzifon'a nakledilir.

İstanbul Amerikan Kız Koleji ve müdiresi Mary Mills Patrick hakkındaki araştırmalarıyla tanınan Carolyn Goffman, "From Religious to American Proselytism: Mary Mills Patrick and the 'Sanctification of the Intellect'" başlıklı makalesiyle kitaba katkıda bulunmuştur. Goffman makalesinde Patrick'in misyonerlik ve eğitim görüşlerindeki değişimleri ele almaktadır. Goffman'a göre bu değişim üç aşamalıdır: a. Home School döneminde Patrick ateşli bir misyonerdir ve bunu söylemlerine sıklıkla yansıtmaktadır. Yazar onun bu yönünü Bulgar kökenli öğrenci Petra Racheva'nın okul yıllarında tuttuğu günlük çerçevesinde incelemektedir. b. Okulun bir kız kolej berati aldığı 1890 sonrasında Patrick'i artık eğitimci kimliğini öne çıkartmaktadır. Goffman bu tezini kolejin 1890 yılı raporuna dayandırmaktadır. Patrick kendisinin geliştirdiği "heart Christianity (kalp Hıristiyanlığı)" hedefi ve kolejin "non-sectarian (mezhepsizlik)" kimliği ile gayri Hıristiyan kesimlerin kızlarına da talip olmuştur. Nitekim bu çabası meyvelerini verir; Yahudi ve Müslüman kızların koleje girmeleri gecikmez. c. 1908 sonrası dönemde Patrick Osmanlı reformcularına bilfiil ilham vermeyi hedeflemiştir. Yazar bu noktalara işaret ederek müdiresinin zihin dünyasından hareketle bir eğitim kurumunun felsefesini, metotlarını ve yetiştirdiği öğrencileri tahlil etmek gibi farklı bir boyuttan ilerlemiş ve bunda da başarılı olmuştur.

Mormon misyonerleri diğerleri kadar gündeme gelmiş bir konu değildir. Karen M. Kern'in "They Are Not Known to Us" başlıklı makalesinde ele aldığı Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren Mormonlar ilk misyonlarını İstanbul'da 1884 yılında açmışlardır. Hem Osmanlı yönetimi hem de Protestan misyonerlerle mücadele eden Mormon misyonerler daha ziyade Orta Anadolu'da yayılmaya çalışmışlardır. Ancak Sultan II. Abdülhamid'in bu alanlardaki kısıtlamaları nedeniyle dinî kitap ve risale basımı, halka vaaz etme ve okul

açma gibi faaliyetlere girememişlerdir. Öte yandan Protestan misyonerler de onların aleyhinde ciddi kampanyalar yürütmüşlerdir.

Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerinde geniş yer bulan ve hayli ilginç bir durum söz konusudur. Bilhassa açtıkları okullarda olması gerekenden çok daha abartılı bir şekilde bilimsel konulara yer vermiş, insanları Protestan yapmak için bir köprü olarak kullanmışlardır. Marwa Elshakry, “The Gospel of Science and American Evangelism in Late Ottoman Beirut” başlıklı makalesinde Beyrut merkezli Amerikan misyonerlerinin bu tercihlerinin gerçekçelerini incelemektedir. Misyonerler nezdinde Hz. İsa’nın ruh ve bedenlere şifa dağıtmasından hareketle, sağlıkla ilgili dersler ve pratikler Protestanlaşmaya giden bir yoldur. Herkesin önünde yapılan elektrik ve kimya deneyleri de disiplinli bir anlayışı şekillendirmesi sebebiyle kullanılmalıdır. Mühendislik eğitimi, pratik beceriler kazandırma dersleri ise milletlerin teknoloji alanındaki gelişimine bir dürtü verme olarak görülmüştür. Keza serbest ticaretin adil bir yönetime ve evrensel kardeşliğe götürdüğünü düşünmüşler ve bunu telkin etmişlerdir. Doğa teolojisi Tanrı’nın varlığı ve nizamını gözler önüne seren bir derstir. Öte yandan yazarın iddiasına göre misyoner kurumlarına yerleştirilen bu dersler, misyonerlerin toplumdaki gördükleri çeşitli tepkilerden kaçıp sığınacakları güvenli bir yer mesabesindeydi.

Bulgarların Batılılaşma ve Osmanlı Devleti’nden bağımsızlık hareketinin önemli figürlerinden Petko Slaveykov’un Amerikalı misyonerlerle bağlantısı ve ortak çalışmalarının konu edildiği makale Barbara R. Ellington’un “Petko Slaveykov, the Protestant Press, and the Gendered Language of Moral Reform in Bulgarian Nationalism” isimli makalesidir. Misyoner okullarından ziyade yerel okullarda öğrenim gören Slaveykov, misyoner Albert Long’un öncülüğünde 1864’te İstanbul’a gelmiştir. Gelişimin sebeplerinden biri, misyonerlerin tam zamanlı olarak onu tercüme işinde istihdam etmeleri, ikincisi de İstanbul’daki basın yayın dünyasına kolayca girebilme beklentisidir. Dolayısıyla hem dinî hem de eğitim alanında reform peşinde olan Bulgarların merkezinde bulunabilecektir. Misyonerlerle hemhal oluşu onu kadınlar ve eğitim hakkında yeni fikirlerle tanıştırmış, bunun sonucunda kadın meselelerini esas alan Gayda dergisini çıkarmasına yol açmıştır. Yazıları ve çevirileriyle kadınların konumuna ve eğitimine dair yeni fikirler üreten Slaveykov’a göre çocuklarını eğitecek anneleri yetiştirmede en temel ihtiyaç kadın eğitimidir. Öte yanda halkının Rumcanın baskısından kurtularak Bulgarca’yı öne çıkarmasını ve geliştirmesini savunmuştur.

Heather J. Sharkey’in makalesi Mısır’daki Kiptilerle ilgili misyoner çalışmalarının Arapça İnciller ve kitap dağıtımını kısmını ele almakta ve iki hatıra kitabının verileriyle başlamaktadır. 1854’te göreve başlayan Amerikalı misyoner Gulian Lansing’in yazdığı Egypt Princes ile İngiliz misyoner Lord Haddo’nun yazdığı Memoir of Lord Haddo’dan Kiptilere yönelik misyonerlik çalışmalarını takip etmektedir. Ardından yazar diğer misyonerlerin kitap satış turlarına, satış rakamlarına yer vermektedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonraki kitap ve İncil dağıtımını 1960’lara kadar inceleyen yazar İngiltere ve New York merkezli İncil cemiyetlerinin hummalı bir şekilde çalışmaya devam ettikle-

rini, 1956 Süveyş krizinde misyonerlerin sınır dışı edildiklerini, ancak buna rağmen daha sonra en ücre köylere kadar giderek okuma yazma kampanyaları düzenlediklerini ayrıntılı rakamlarla da destekleyerek ortaya koymaktadır.

Kitabın son makalesi “Comparing Missions, Pentecostal and Presbyterian Orphanages on the Nile” ismini taşımaktadır. Beth Baron bu makalede Mısır’da misyonerler tarafından kurulan iki yetimhaneyi tanıtmaktadır. Fowler Yetimhanesi’nin kurucusu Margaret Smith Mısır’a 1872’de gelmiştir. Evsiz barksız çocukların barınabilmesi adına planları olan Smith, 1895’te Ohio’lu Ester ve John Fowler çiftinin Mısır’ı ziyaretiyle bu planlarını hayata geçirir. Yetimhane iki Rum kızıyla açılrsa da bunu daha sonra Süryani, Kıpti ve Müslüman kızlar takip eder. Beth Baron makalesinde kurumun idarecilerini ve yetim çocukların ailelerinin durumunu tahlil etmektedir. Kurumun 1907 yılı raporuna dayanarak mevcut yetimlerin ailelerinin dinî dökümlerini de vermektedir. Kurumun bünyesinde bir kız okulu açıldığından her raporda kaç tane kızın kiliseye kazandırılmaya hazır hale getirildiği bilgisi yer almaktadır. Elbette misyonerler için en büyük ödül Müslüman kızların vaftiz olmalarıdır. Örneğin 1910 yılında altı Müslüman kız vaftiz olma isteklerini bildirmiştir. Kurum günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir. Bir diğer misyoner kurumu olan Assiout Yetimhanesi ise Mısır’ın Asyut şehrinde Lillian Trasher tarafından 1910’da kurulmuştur. Bilhassa dünya savaşı sırasında mevcudu artan bu kurum çocukların vaftiz edilmesine de ayrıca gayret sarf etmiştir. 1960’a kadar hizmetlerini sürdüren ve ertesi yıl ABD’de hayatını kaybeden Trasher yaptığı çalışmalara binaen Mısır basınında “azize”, Nil’in annesi”, “Lilian Ana”, “milyonların bakire annesi” sözleriyle tanımlanmıştır.

Amerikan misyonerliği konusunu çok yönlü olarak inceleyen bu kitabın önemli bir boşluğu doldurduğu, ayrıca Türkiye’de yapılan araştırmalara önemli katkılarda bulunacağı aşikardır. Özellikle konuyla ilgili çalışan akademisyenleri tanımak, yöntemlerini görmek ve bugüne kadarki birikimden haberdar olmak açılarından mutlaka yararlanması gerekmektedir. Yazarların üslupları ve kullandıkları dil de bu alanda profesyonel bir araştırmacının nasıl olması gerektiği hakkında belirgin ipuçları vermektedir. Kaynakçası bakımından son derece doyurucu olan eserin bir gün Türkçeye kazandırılması da onu takdir etmenin bir parçası olacaktır.

Kitap Tanıtımı / Book Review

Ünal Tüysüz*

Adam Hanieh

İsyanın Kökenleri Kapitalizmin Ortadoğu'daki Sorunları

Çeviren: Ali Toprak, Ankara, Notabene Yayınları, 2015, ss. 360

ISBN: 978-605-920-33-6

Ortadoğu'da aniden başlayan isyan hareketleri tüm dikkatlerin bu bölgeye çevrilmesine sebep olurken, bölge üzerine ve yaşanan gelişmeleri değerlendiren birçok yorum ve yayın yapılmasına sebep olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan isyan hareketlerinin sebepleri üzerine farklı açıklamalar ve yorumlar yapılırken genel olarak eğilim isyan hareketlerinin Batı destekli olduğu veya otoriter rejimlere karşı bir demokratikleşme hareketi olduğu yönündedir. Adam Hanieh ise tüm bunların yanında olaylara farklı bir boyuttan bakarak olayların nedenlerine yönelik yeni bir pencere açmıştır.

Hanieh Ortadoğu'da yaşanan önemli dönüşümlerin ana hatlarını Marksist ekonomi politik bağlamında analiz ederek, Ortadoğu'da kapitalizm ve sınıf analizlerine odaklanmıştır. Böylece Ortadoğu'yu anlamada ekonomi politiğin önemini kanıtlayarak isyanların gerçek kökeninin taslağını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Tarihsel olarak kurulu sınıf ve devlet oluşum süreçlerini ve bunların farklı alanlar ve ölçekler bağlamında birbirleriyle bağlantılarını takip ederek kapitalizmin bölgedeki durumunu ortaya koymuştur. Bunu yaparken birbirine bağlı üç aşamadan faydalanmıştır; sınıf ve devletlerin uluslararasılaşması, emperyalizm ve neoliberalizmin etkisi.

Kitap bölgedeki çeşitli sınıfların (gerek sermaye gerekse de emek sınıfları) nereden doğru ve nasıl ortaya çıktığını, bunların birikimlerinin hangi ekseninde geliştiğini, bunun zaman içinde nasıl değiştiğinin ve de bu sınıf oluşum süreçlerinin devletin doğası ve değişen nitelikleriyle nasıl ilişkilendiğinin izini sürerek, Ortadoğu'da sınıf ve devletin birbirine dolaşık haldeki gelişimine ilişkin birtakım temel bakış açıları sunmaktadır (25). Yazara göre, 2011 isyanlarının kökenlerini tek bir etmende (otoriterizm, yoksulluk, gıda fiyatları, işsizlik) bulmak şüphesiz ki ihtimal dışıdır. Dahası, en az bunun kadar önemli bir diğer nokta da bu isyanların kökeninde birden çok neden yatmaktadır. Genellikle ve sıklıkla isyanların açıklaması olarak sunulan bütün bu etmenler doğrudan doğruya kapitalizmin bölgedeki oluşumuyla ilgilidir (312). Hanieh bu sınıf ve devlet oluşum süreçlerini bir bütün olarak ele almış ve oluşan devlet yapısı ve sınıfların toplumsal krizlere yol açtığını belirtmiştir. Bu toplumsal krizlerin ana sebebi olarak ise doğrudan kapitalizmi görmüştür.

* Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

Hanieh'in kitabı yedi bölümden oluşmakla birlikte ilk bölümde yazar teorik çerçevesini oluşturarak kitabın Marksist bir ekonomi politik analiz olduğunu belirtmektedir. Kitabın statükoya karşı bir meydan okuma olarak kurgulandığını ileri sürerek kapitalizmin bölgedeki sorunların esas kaynağı olduğunu ve bu noktada kitabın açık bir şekilde taraflı olduğunu belirtmektedir (35). Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Ortadoğu bölgedeki mevcut hidrokarbon kaynakları ve ekonomik bolluk nedeniyle küresel anlamda bir mücadelenin merkezinde yer almıştır. Ortadoğu'daki toplumsal dönüşüm ve güç mücadeleleri ile birlikte büyük güçlerin mücadelesi bölgedeki denklemleri karmaşık hale getirmiştir. Bu iki dinamik ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimin Ortadoğu'da modern sınıf ve devlet modellerinin oluşumları açısından ne anlama geldikleri ikinci bölümde incelenmiştir. 1970'lerde yaşanan dünya ekonomik krizi bölgenin neoliberal reformlar yoluyla küresel kapitalizme entegrasyonunu sağlamıştır. 1990 ve 2000'lerle birlikte ise Çin ve Rusya'nın denkleme dahil olmalarıyla birlikte yapılan ikili anlaşmalar yoluyla Ortadoğu kapitalizmin işlediği bir coğrafya haline gelmiştir.

Üçüncü bölüm neoliberal projenin temel hedeflerini ve de kapsam dahilindeki ülkelere (Mısır, Fas, Tunus, Ürdün) bakılmaksızın bunların temel özelliklerini barındıran politikalarından hareketle, neoliberal hedeflerin ifade bulma biçimlerini daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktan ibarettir. Bölüm aynı zamanda neoliberalizmin salt bir dizi ekonomi politikasından çok daha fazlası olduğunu gözler önüne sermektedir. Dördüncü bölüm Kuzey Afrika'daki kırsal sınıf yapılarında süregelen değişikliklerin, kapitalist birikim ve farklı coğrafi ölçeklerde (kırsal/kentsel, bölgesel/küresel) yaşanan birbirleriyle bağlantılı sermaye ve emek akışının dayattığı gelişmelerin izini sürmektedir (143).

Beşinci bölüm, İsrail'in kırk yıl boyunca bantustanlaştırma* sistemini resmileştirme ve bu sistemin işleyebilmesi için Filistinlileri suçlulaştırma yönündeki stratejik girişimlerinin izini sürmektedir. Neoliberalizm altında devam eden bu bölgesel ayrışmanın nasıl görüldüğüne ilişkin bir değerlendirmeye birlikte önceki bölümlerde değinilen temel varsayımlar ve sonuçların ayımsını içeren bir neoliberal vizyon benimsemiş olan Filistin Ulusal Yönetimi'nin yapılarıyla doğrudan ilişkili olarak, Batı Şeria'da nasıl bir kapitalist sınıfın oluştuğunu açıklamaktır (181–182). Bölüm ayrıca, Filistin yönetiminin acizliğinin nedensel olarak bölgedeki Filistin sınıf ve devlet oluşumunun karakteristiği olan bağımlılık ve boyun eğdirme ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, Batı Şeria'nın ekonomi politikasının Ortadoğu'nun geri kalanındaki emperyal yönetim ve kapitalist kalkınma modelleri ile temel bir bağ kurduğunu görmek mümkündür; bu da Filistin halkının çektiği acılara dönük tümüyle haklar temelli bir odağın ötesine geçen bir bağdır (182–183).

* Güney Afrika modeli esasen köklerini Avrupalıların Kanada'daki yerli nüfusa dönük politikalarından almıştır. Kanada Yerlileri Yasası yerli halka koruma alanları oluşturmuş ve yerli halk ile kanada vatandaşları farklı yasal statüleri yasada yer bulmuştur.

Altıncı bölümde, Körfez'in kendi sınıf ve devlet oluşumunun karakteristik yapısını tekrar odağa almak ve çeşitli özgünlüklerine rağmen Körfez devletlerinin bütünüyle kapitalist ve de diğer komşu devletlerle aynı dinamiklere tabi kalmayı sürdüren özel bir ekonomi politik yapısını nasıl geliştirdiği gösterilmektedir. Bölüm, Körfez'de işçi sınıflarının geçici göçmen işgücüne aşırı bağımlılık üzerinden nasıl oluştuğunun izini sürerek başlamaktadır. Bölüm sonunda ise oluşan sınıf ve devlet dinamiklerinin ulusal ölçeğin ötesine geçen uzamsal ölçeklerde yeniden biçimlendirilmektedir (224). Yedinci bölümde yazar isyanın sınırlarını belirlerken Yemen, Bahreyn, Libya ve Suriye gibi ülkelerde dış müdahaleler ve karşı devrimler yoluyla iktidarların konumlarını korudukları ve halk hareketlerinin başarıya ulaşamadıklarından bahsetmektedir. Libya'ya gerçekleştirilen müdahale yazar tarafından isyanın önünün kesilmesi olarak görülürken (286), Batı'nın demokrasiyi destek söylemlerinin ortaya çıkan siyasal ve toplumsal güçleri engelleyerek eski devlet yapılarının meşruiyetlerini güçlendirme amaçlı olduğunu söylemektedir. (298).

Arap Baharı ile ilgili birçok şey söylenmiş olmakla birlikte isyanların sebepleri farklı yorumlanabilmiştir. Gerek isyanların Batı destekli olduğu gerekse de isyan hareketlerinin otoriter liderlere ve rejimlere karşı olduğu gibi görüşler yaygındır. Adam Hanieh kitabıyla bu bakış açılarına bir yenisini ekleyerek isyanın kökenlerinde kapitalizm ve kapitalizmin yarattığı sınıf farklılıklarının olduğunu iddia etmiştir. Yazar kitabının başında çalışmasının yanlı olduğunu ve Marksist bir bakış açısıyla olayları değerlendirdiğini kabul etmektedir. Ekonomi politik açıdan önemli olmasının yanında tarafsız okuyucular tarafından okunduğunda ise isyanın temel sebebi değil fakat sebeplerinden birinin ekonomik boyutlu olduğu kabul edilebilir. Bu noktada tarafız okuyucular açısından değerlendirildiğinde kitap bu bakımdan eleştirilebilir. Yine son bölümde, Mısır burjuvasıyla kurduğu yakın ilişki, ordu ve ABD emperyalizmi ile işbirliği içinde olma istek ve hevesi ile Körfez'deki bölgesel güçlerle kurduğu güçlü bağlar sebebiyle Müslüman Kardeşler statükonun restorasyonu için son derece cazip bir model olarak değerlendirilmiştir (305). Bu noktada Müslüman Kardeşler'in bölgede izlediği politikaların, özellikle İsrail'e karşı, ABD tarafından onaylanmadığı ve Körfez ülkelerinden de tepki aldığı, sonrasında bir ordu darbesiyle devrilerek liderlerinin tutuklandığı göz önüne alındığında bu tespitin yanlı olduğu görülmektedir.

Kitap ekonomi politika ile ilgilenenler için önemli bir kaynak olmasının yanında bölgede gerçekleşen halk hareketlerini farklı bir pencereden inceleyerek Ortadoğu ile ilgilenenlere bu hareketlerin sebeplerini anlamada yeni ufuklar açmaktadır. Kitap hem kendisi hem de geniş kaynakçasıyla (29 sayfa) bu alanla ilgili çalışanlara destek olabilecek bir eserdir.